

Mathieu Fannee

*Warmonds toponymisch
woordenboek*

Middeleeuwen &
Vroegmoderne tijd

Historisch Genootschap Warmelda
Warmond

Eerder verschenen van deze auteur:

Plant te Waremunde, een studie over Warmond in de middeleeuwen (1100-1400)

Historisch Genootschap Warmelda, 2014

Heren van Warmond en Woude (985-1503)

Historisch Genootschap Warmelda, 2017

Atlas van Laatmiddeleeuws Warmond – Reconstructie van het dorp en zijn omgeving (1250-1574)

Historisch Genootschap Warmelda, 2022

Warmonds toponymisch woordenboek

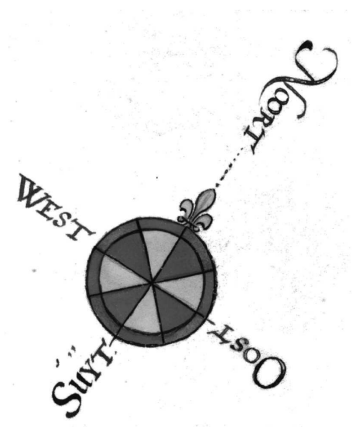
Eerste druk, 2022

Tekst: © Mathieu Fannee
Uitgave: Historisch Genootschap Warmelda, Warmond
Druk: Brave New Books
Omslagontwerp: Eveline Korving – Schreef Studio

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Verantwoording	6
Selectie	6
Spelling	6
Datering	6
Etymologie.....	7
Locatie op de kaarten.....	7
Bronverwijzingen.....	7
Verder	8
Overzichtskaart van de heerlijkheid Warmond.....	9
Gebruiksaanwijzing: de perceelnummers op de kaart van Warmond.....	10
Warmondse toponiemen in vogelvlucht.....	11
Landschap.....	11
Wegen en paden	13
Wateren.....	15
Velden genoemd naar personen	16
Planten en culturen	17
Dieren	17
Locatie	18
Herzieningen.....	18
Kaarten	18
Kaart 1 (bonnen A, B, C, D, E, F, G en J).....	19
Kaart 2 (bonnen E en F)	20
Kaart 3 (bonnen H, I, K en L).....	21
Kaart 4 (bonnen M, R, S en T).....	22
Kaart 5 (bonnen V en W)	23
Kaart 6 (bon U)	24
Kaart 7 (bonnen O, P en Q)	25
Kaart 8 (bon N)	26
Toponiemenlijst.....	27
Afkortingen.....	243
Maten	243

Inleiding

Deze studie over de Warmondse toponiemen uit de middeleeuwen begon in 2012. Aanleiding was het onderzoek naar de precieze ligging van het verdwenen kasteel Alkemade aan de noordzijde van Warmond. In 1304 werd de ligging van het kasteel en zijn landerijen namelijk als volgt omschreven:

“Item Heynric van Alcmade 16 merghen lands in Hoeghe camp ende 9 merghen gheestlands voir Heynrix dore ende achter Heynrix huuys 5 merghen broecslands, heet die Ardeye ende over die gheest an den vlietvene 7 merghen”.

In deze korte omschrijving zijn al drie toponiemen te vinden: **Hoge Kamp**, **Ardeye** en **Vlietvenne**. Om het kasteel precies te kunnen lokaliseren, was het nodig om vast te stellen op welke plekken genoemde toponiemen betrekking hadden. Het resultaat van het toenmalig onderzoek, dat schrijver dezes samen met André van Noort verrichtte, is grondig gedocumenteerd in een artikel gepubliceerd in het *Leids Jaarboekje* van 2013.

Na voortzetting van het onderzoek naar de Warmondse middeleeuwen ontstond een eerste lijst voornamelijk middeleeuwse toponiemen met zo'n 150 lemmata. Elk lemma werd voorzien van een opgave en analyse van de gegevens aangetroffen in leenrepertoria, cartularia en vroegmoderne kaarten, met als doel het identificeren van de locaties waar deze toponiemen betrekking op hadden. Deze toponiemenlijst is gepubliceerd in 2014 in het boek *'tlant te Waremunde'*.

Sindsdien is het onderzoek onophoudelijk doorgedaan. Door primaire bronnen nader te bestuderen en ook dankzij nieuw gepubliceerd transcriptiewerk van derden, zijn veel nieuwe gegevens verkregen. Niet alleen kon de analyse van reeds gevonden toponiemen nader worden uitgewerkt, ook konden veel nieuwe toponiemen worden geïdentificeerd. Inmiddels is de toponiemenlijst gegroeid tot zo'n 400 lemmata, die in deze uitgave worden gepubliceerd.

Uiteraard is dit werk mede dankzij de onmisbare hulp van anderen tot stand gekomen. Ik dank naamkundige dr. Tanneke Schoonheim (†), verbonden aan het Instituut voor de Nederlandse Taal te Leiden, die mij geholpen heeft om een flink aantal namen te interpreteren. Ook dank ik oudgermanist Karling Rottschäfer, die mij in het verleden zeer veel geholpen heeft. Hoewel ik hem niet meer bij deze uitgave kon betrekken, dragen veel lemmata sporen van zijn onderwijs en inspirerende aanwijzingen. En ik dank taalkundige Rob Tempelaars, eveneens verbonden aan het Instituut voor de Nederlandse Taal, die een deel van het manuscript heeft willen becommentariëren. Zeer nadrukkelijk dank ik oud-Warmonder Richard van Leeuwen, die het manuscript zeer grondig gelezen heeft en ontelbare correcties en verbeterpunten heeft aangedragen. Door zijn scherpzinnigheid wist hij mij bovendien voor een paar vervelende uitglijders te behoeden. Ik ben hem zeer erkentelijk.

Ook zeer hartelijk dank ik Mw. Hanneke 't Hart die mij vereerde met haar enthousiasme voor het onderzoek, het gehele manuscript tot zich nam en mij zeer nuttig commentaar deed toekomen dat mij niet alleen inspireerde maar ook aanleiding gaf tot heel wat verbeteringen.

En uiteraard dank ik de Warmondse historicus André van Noort, die wederom het hele manuscript heeft gelezen en van zijn onmisbaar commentaar heeft willen voorzien.

Ten slotte dank ik de gezellige mannen van de studiezaal van het Leids archief: Hans Endhoven, Jan van Egmond, Rudolph Ladan, Piet de Baar, Emiel van der Hoeven, Muring Roest en ook archivaris Joris van Maanen, die mij – ieder op een eigen manier – verder hebben gebracht.

Verantwoording

Selectie

Een toponiem is letterlijk een plaatsnaam, maar dan in de breedste zin van het woord: niet alleen van een stad of dorp, maar ook van een veld, van een waterplas, van een straat, of zelfs van een huis. Namen van zulke kleine ruimte-entiteiten worden begrijpelijk microtoponiemen genoemd. Omdat hier alleen het gebied bij of binnen de grenzen van de voormalige heerlijkheid Warmond aan bod komt, behandelt dit werk uiteraard bijna alleen maar microtoponiemen.

Toch zijn niet alle lemmata in dit werk als toponiemen op te vatten. Soms is een lemma meer een perceelomschrijving dan een echte naam. Maar de grens tussen naam en omschrijving is niet altijd even makkelijk te trekken. De huidige Warmondse hoofdweg heet de **Herenweg** en dat is ook de officiële naam van deze weg. Als we deze weg in laatmiddeleeuwse bronnen vermeld vinden, is ook sprake van ‘Herenweg’ maar het betreft dan géén naam maar een omschrijving: men gaf hiermee aan dat de weg openbaar toegankelijk was én bezit van de vorst was. Dat toen nog geen sprake was van een vaste officiële naam, blijkt ook uit het feit dat de Warmondse hoofdweg op allerlei manieren genoemd werd. Men sprak namelijk ook van ‘de Brede weg’, ‘de Grote weg’, of ‘de Heerstraat’. Dat waren stuk voor stuk omschrijvingen: ze zeggen iets over de breedte, of over het feit dat de weg bestraat of verhard was. Doordat men zo vaak de omschrijving ‘Herenweg’ bleef gebruiken, werd het vanzelf een vaste naam, die alle andere namen verdreven heeft.

Het feit dat ik bijv. de namen van de tiendebonnen als toponiemen opnam, is misschien discutabel. Of een Warmondse boer ooit heeft verklaard dat hij ‘in het hofbon’ woonde, is mij niet gebleken. Mogelijk bestond het ‘hofbon’ alleen als administratieve eenheid in de tienderegisters. Toch werd het wel als toponiem gebruikt: daar werd in registers een gebied mee aangeduid.

Als mijn toponiemselectie niet helemaal zuiver is, voldoet die in ieder geval aan één criterium: als een plek op een enigszins vaste én unieke manier wordt omschreven, heb ik die omschrijving opgevat als een toponiem, ook als het strikt genomen nog geen vaste naam betrof. Het heeft één voordeel: als men deze min of meer vaste omschrijving in een akte tegenkomt, zal men niet meer hoeven uitzoeken wat het was, want het zal hier eenvoudig opgezocht kunnen worden.

Spelling

In geschreven bronnen – zeker die uit de late middeleeuwen – werden woorden op allerlei manieren gespeld. Standaardspellingregels is men immers pas begonnen te formuleren bij de komst van de boekdrukkunst. In oude geschreven bronnen vindt men toponiemen dan ook op zeer verschillende manieren geschreven. De middeleeuwse Dorpsstraat vindt men bijvoorbeeld vermeld als “*buerpadt*”, “*buerpat*”, “*buurpat*”, “*buyrpat*”, “*buyrpadt*” en ook “*buyergangpadt*”. Uiteraard kan slechts één schrijfwijze als lemma dienen. Ik heb ervoor gekozen om voor elk toponiem een genormaliseerde variant te bedenken. Voor zojuist genoemde varianten is dat het moderne lemma **Buurpad**.

Het normaliseren van de spelling is uiteraard alleen goed mogelijk wanneer een toponiem zich eenvoudig laat interpreteren. In “*Schravenwater*” is nog redelijk eenvoudig ‘s Gravenwater te herkennen, maar wat moeten we met “*de Goudtom*”? Bij gebrek aan nadere gegevens over dit 15de-eeuwse veld is niet duidelijk wat met deze naam bedoeld werd. De historische variant kan dan niet met goed fatsoen tot een modern lemma worden herschreven: in zulke – gelukkig zeldzame – gevallen is de historische spelling als lemma gebruikt.

Datering

Steeds is geprobeerd de oudste vermelding van elk toponiem te achterhalen. Toponiemen zeggen vaak iets over het grondgebruik, de bodemgesteldheid, de naam van de grondeigenaar, enz. op het

moment dat het toponiem ontstond. Daardoor zijn toponiemen daadwerkelijk op te vatten als mededelingen van ooggetuigen, over de lokale situatie in een lang vervlogen tijd. Maar deze mededelingen gelden uiteraard alleen voor de periode van ontstaan van het toponiem, en niet noodzakelijk voor de periode daarna (een goed voorbeeld is het **Monnikenklooster**, waarmee niet alleen het Warmondse klooster Mariënhaven in welstand werd aangeduid, maar ook het land waarop het had gestaan, zelfs nog eeuwen nadat de kloostergebouwen verdwenen waren). Daarom is het achterhalen van de datum van ontstaan (al is het maar bij benadering) heel interessant of belangrijk.

Etymologie

De toponiemen worden in dit werk vooral geanalyseerd om hun ligging te achterhalen. Ik heb me hier en daar soms ook gewaagd aan uitspraken over de betekenis of etymologie, omdat ik toponiemen (die feitelijk ooggetuigenverslagen zijn) graag wil laten spreken. Ik besef dat dit zeer gevaarlijk is. Etymologie is een volwaardige tak van sport, en toponiemen verklaren vergt niet alleen taalkundige kennis, maar ook veel kennis van de materiële cultuur van het verleden, van de lokale geologie, en nog meer. We gebruiken allemaal taal in onze dagelijkse omgang en hebben daar intuïties over, en juist omdat iedereen verstand van taal denkt te hebben, liggen uitglidders op de loer. Dat wordt – ook door academici – vaak vergeten. Men zal interpretaties ten aanzien van betekenis of etymologie dan ook altijd kritisch moeten lezen, niet alleen in deze studie, maar ook in alle andere historische studies anders dan die van de hand van historisch-taalkundigen.

Locatie op de kaarten

De in deze studie behandelde toponiemen zijn zo veel mogelijk getekend op de bekende 17de-eeuwse deelkaarten van Warmond door J. Dou, zodat toponiemen daarop in hun onderlinge verband kunnen worden bestudeerd. In de lopende tekst staat bij elk toponiem aangegeven op welk kaartnummer het gevonden kan worden. In enkele gevallen is het kaartnummer aangegeven, maar is het toponiem zelf door plaatsgebrek niet op de kaart ingetekend. Het betreft gelukkig zeldzame uitzonderingen. Hoe dan ook geeft de tekst van elk toponiem aan, op welk perceel van de kaart van J. Dou het toponiem gezocht moet worden – behalve wanneer dat niet achterhaald kon worden. Er valt overigens meer aan te merken op de kaarten. De in dit werk behandelde toponiemen worden daarop zij aan zij ingetekend, terwijl sommige van de toponiemen nooit gelijktijdig hebben bestaan. Het zou daarom veel netter zijn om van elke deelkaart één aparte versie per eeuw te maken. Een interactieve, digitale kaart lijkt uiteindelijk de allerbeste oplossing. Graag gun ik iemand anders de kans om ons met zo'n prachtige kaart te verrassen.

Bronverwijzingen

De verwachting is dat deze toponiemenlijst zal blijven groeien. Door het tussenvoegen van nieuwe ingangen zullen sommige lemmata in een volgende druk vanzelf verschuiven naar andere pagina's. Verwijzen naar paginanummers wordt dan ook afgeraden. Indien men naar deze studie wil verwijzen, kan men in plaats van het paginanummer beter het lemma zelf vermelden, bijv.:

Warmonds toponymisch woordenboek, lemma 'Dorpsstraat'.

Ten slotte moet ik een woord wijden aan de in dit werk opgenomen bronverwijzingen. Veelal bedien ik me van afkortingen: deze worden toegelicht in de sectie 'Afkortingen'. Bij verwijzingen naar primaire bronnen noem ik zaken als archief-, inventaris- en folionummers, wat in principe genoeg moet zijn om een bron terug te vinden. Wel is me gebleken dat sommige archieven tussentijds hernummerd zijn. Daardoor zijn de inventarisnummers die ik overnam uit het zeer waardevolle transcriptiewerk van A. de Hamer, niet meer actueel en dienen te worden opgevat als 'oude

inventarisnummers'. Gelukkig zijn betreffende documenten in de inventaris van het Huys te Warmont redelijk eenvoudig terug te vinden.

Verder

Hoe uitgebreid deze publicatie ook is, het onderzoek naar de Warmondse toponiemen is zeker niet klaar. Maar er is sinds het laatste gepubliceerd verslag van dit onderzoek in '*tlant te Waremunde*' (2014) zoveel nieuwe kennis vergaard, dat de tijd rijp is voor het nieuwe verslag dat voor u ligt.

Ondertussen gaat het onderzoek natuurlijk door. Om toekomstige aanvullingen, nuanceringen of correcties te kunnen verwerken, is bewust gekozen voor een *printing-on-demand* uitgave. Deze productiemethode maakt het mogelijk om dit werk te blijven verbeteren en relatief goedkoop te blijven herdrukken.

Ik wil u, beste lezer, uitnodigen om aan toekomstige drukken van dit werk bij te dragen. Zonder twijfel zult u, bij het lezen van dit werk, zaken observeren die mij ontgaan zijn of anders op gedachten komen die de moeite waard zijn om te delen. Aarzel niet om via het Historisch Genootschap Warmelda contact te zoeken.

Overzichtskaart van de heerlijkheid Warmond

De kaart van Warmond door landmeter Johannes Dou (1642-1690) met zijn indeling in bonnen¹ (A t/m W). Deze kaart, die in deze studie als leidraad wordt gevolgd, bestaat in twee versies:

- Een volledige kaart van de heerlijkheid, getekend in 1667, die in het Huys te Warmont wordt bewaard. Een digitale kopie van deze kaart is bij Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) beschikbaar onder signatuur PV_DIG20180016.
- Een verzameling deel-kaarten, getekend in 1669, die de hierboven genoemde gebiedjes (A t/m W) in clusters laten zien. Deze deelkaarten worden bewaard bij Erfgoed Leiden en Omstreken, in het archief van de Gemeente Warmond (archiefnr. 600, inv.nr. 1072).

Om de ligging van een perceel op de kaart aan te geven, maken we in deze studie gebruik van de letter van het bon-/gebiedje (A t/m W) en het perceelnummer binnen dat gebied. Zie de gebruiksaanwijzing op de volgende pagina.

De kaart kan worden gedownload op warmelda.nl en ook op erfgoedleiden.nl

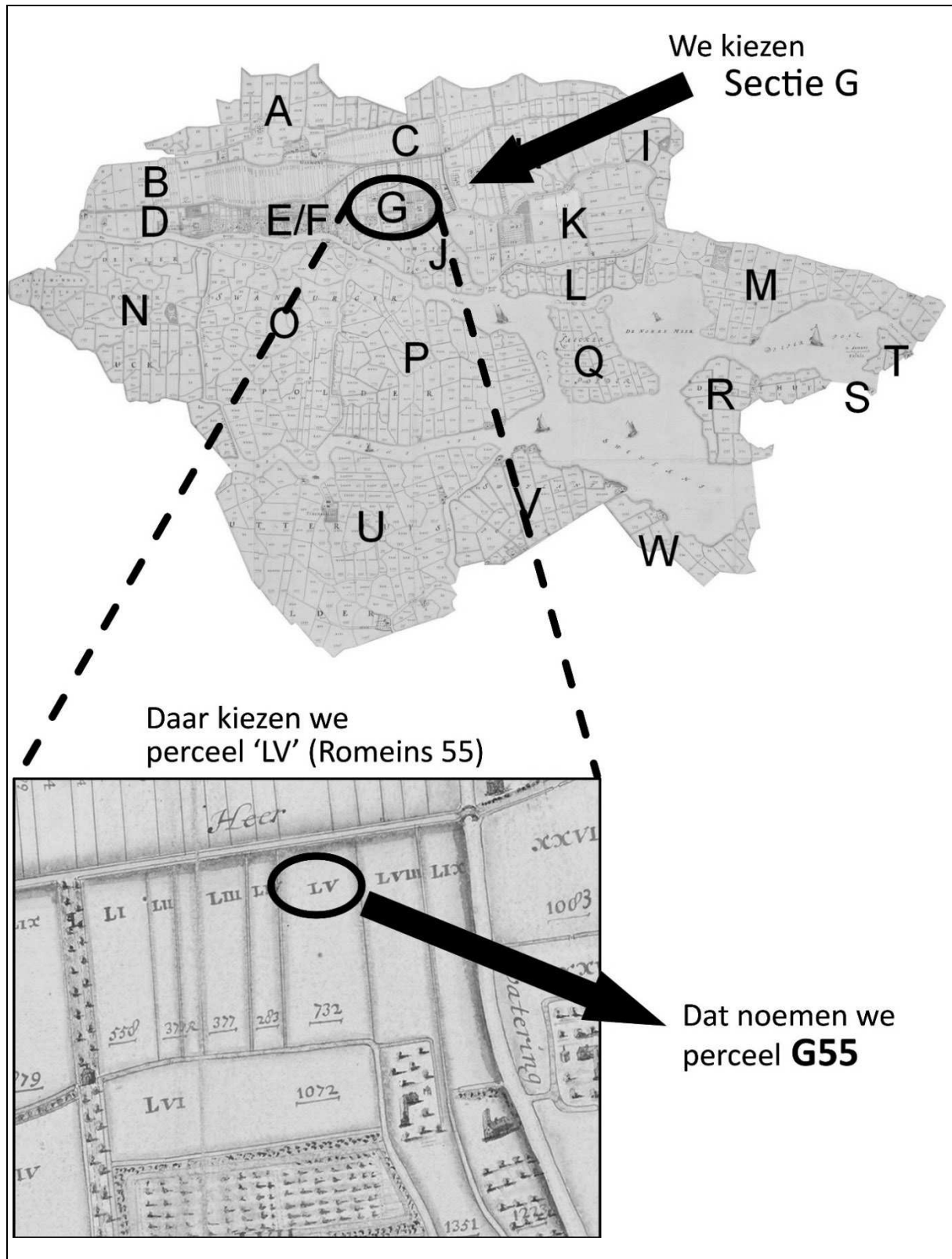
Over de kaart is van de hand van Warmelda oud-voorzitter A.G. van der Steur een uitgebreide publicatie verschenen:

Steur, A.G. van der (1985). *'Chaerte vande Vrye Heerlickheydt Warmondt', een pre-kadastrale kaart uit 1667 vervaardigd door Johan Dou(w), uitgegeven en voorzien van een inleiding door A.G. van der Steur, Alphen a/d Rijn, Canaletto.*

¹ Zie ELO, archiefnr. 600, inv.nr. 1073.

Gebruiksaanwijzing: de perceelnummers op de kaart van Warmond

In dit werk wordt steeds verwezen naar perceelnummers op de kaart van J. Dou. Een perceelnummer bestaat uit een letter (dat staat voor een gebied op de kaart) en een nummer (dat staat voor een perceel in dat gebied). Hieronder tonen we, als willekeurig voorbeeld, perceel **G55**:

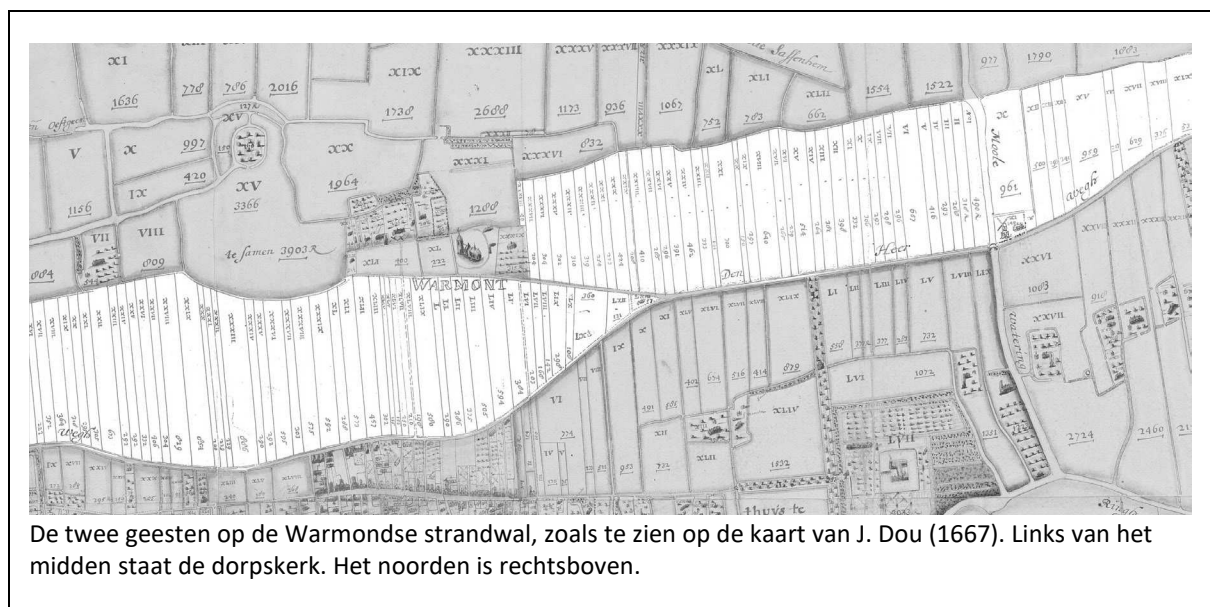

Warmondse toponiemen in vogelvlucht

Landschap

Zoals heel wat oude nederzettingen aan de West-Nederlandse kust ligt Warmond op een strandwal: een langgerekte, min of meer noord-zuid-georiënteerde zandrug. Strandwallen waren ten opzichte van de omringende strandvlaktes of moerassen relatief hoog gelegen, zodat deze al vroeg bewoond werden. Men was daar ook relatief veilig voor de grillen van de Rijn, die lange tijd een getijderivier was.

Vanaf de vroege middeleeuwen was hier op de strandwal een langgerekt bouwlandgebied te vinden: de **Warmondergeest**, normaliter eenvoudig ‘geest’ genoemd. In vergelijkbare nederzettingen was zo’n geest meestal omgeven door een weg, een wal, of beide. De langgerekte geest had als geheel meestal een ovale vorm, doordat de wegen en/of wallen aan beide uiteinden bij elkaar kwamen. De plek waar wallen of wegen bij elkaar kwamen was vaak de plek waar edelen hun burcht bouwden en waar een kerk werd gesticht.²

Op oude kaarten van Warmond is zo’n structuur in tweevoud te onderscheiden: vanaf de plek waar de kerk bij de Oude Toren staat, waarnaast het oudst bekende kasteel van de heren van Warmond stond,³ lag het uiteinde van twee geesten. Eén strekte zich van daaruit in noordoostelijke richting tot in het Oosteinde, en de andere juist in zuidwestelijke richting tot in het Westeinde. Eerstgenoemde geest was in het oosten begrensd door de **Herenweg** (ook het deel dat tegenwoordig Oosteinde heet) en de daarop aansluitende **Lijtweg** (waar de huidige Monseigneur Aengenentlaan een restant van is), en in het westen door de **Vlietwal** of **Rooiwal**.⁴ De tweede, zuidelijke geest lag juist klem tussen de Herenweg en de Lijtweg.

In nederzettingen op een strandwal stonden de boerderijen rondom de geest, aan de weg of wal. In Warmond stonden de boerderijen in de late middeleeuwen hoofdzakelijk aan de oostzijde van de geest, tussen de Lijtweg/Herenweg en de Leede.⁵

² Baas et al., “De geesten van Holland”, p. 135.

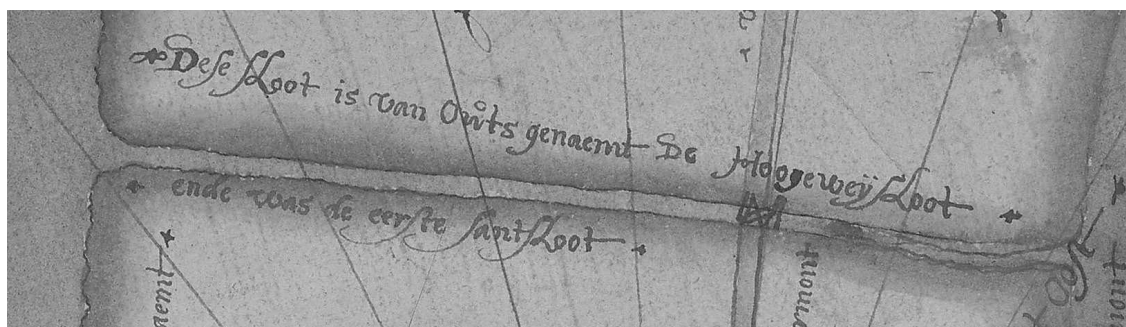
³ Fannee, *tlant te Waremunde*, p. 93 e.v.

⁴ V.d. Steur, *'Chaerte vande Vrye Heerlickheydt Warmondt'*, p. 14, 15 [percelen A41, C1].

⁵ Fannee, *tlant te Waremunde*, p. 32-33, 39.

De geest was als bouwland verdeeld in stroken dwars op de richting van de strandwal. In laatmiddeleeuwse bronnen worden deze akkerstroken langs de westzijde van de Herenweg regelmatig genoemd.⁶ In vroegmoderne bronnen vindt men deze akkers echter terug als “afgedolven” of “afgezanden croften”.⁷ Een kaart van het gebied rondom de huidige Oranje Nassaulaan noemt daar in 1586 al een “santsloot”,⁸ een naam die de functie van dit water als afvoerweg voor afgegraven zand verradt.⁹ Inderdaad was men daar in 1538 bezig de **Hoge Wei** af te zanden: de rekeningen van klooster Sint Ursula reppen in dat jaar van zo’n tweehonderd schuiten zand, die daarvandaan werden gehaald.¹⁰

Een document uit 1690 betreffende de “santslooth (...) streckende uijt de hofleede tot de kercksteegh” beschrijft de functie daarvan op niet mis te verstane wijze: “verlaginge ende affsanden van eenige stucken geestlandt”. Nog in de 18de eeuw maakte de heer van Warmond afspraken betreffende sommige sloten “omme die tot verdere afzanding der geestlanden en andere geleegenheden te gebruiken”.¹¹ En in 1749 wist men in Warmond nog te vertellen dat de landerijen tussen de dorpskerk en de Herenweg “zijn geweest Geestlanden, dewelke van tijd tot tijd zijn afgesandt, en na die tijd tot weijlanden zijn gemaakt”.¹² Het mag duidelijk zijn dat het landschap op de strandwal al vanaf de 16de eeuw behoorlijk moet zijn veranderd: natuurlijke hoogtes zijn verdwenen. Het oorspronkelijk glooiende landschap is helemaal vlak geworden.

De “santsloot” op de Hoge Wei, op een kaart uit 1586. [ELO, prentverzameling, signatuur PV89001]

Zoals gezegd stonden de boerderijen vooral op de oostelijke flank van de Warmondergeest, nabij de oevers van de Leede. Dit gaf de boerderijen toegang tot de rivier, die lange tijd de belangrijkste verkeersweg is geweest. Daarnaast hadden de boerderijen door deze ligging de onmiddellijke beschikking over twee soorten gronden: geestgrond (bouwland) vóór de deur, maar ook broekland (weiland en maailand) aan de achterzijde. Achter de boerderijen lag namelijk het uitgestrekte **Warmonderbroek**, wat het hele veengebied ten oosten van de strandwal omvatte, tot de grens met de ambachten Alkemade en Leiderdorp.

⁶ Fannee, *Heren van Warmond en Woude*, p. 80 [en voetnoot A].

⁷ In 1719 worden de percelen B43-44 op de kaart van J. Dou (heden de Bisschopslaan) omschreven als “afgesand teelland”. In 1729 wordt perceel G8 op de kaart van J. Dou (heden Warmundastraat) omschreven als “een afgesande kroft”. Rond 1780 is sprake van tijnsplachtige percelen “voor oud Teilingen zijnde de afgezanden croften”. Rond 1780 is sprake van het huis van Dirk van Sonneveld bij de kerk en ook “land benoorde sijn tuin afgedolven” (V.d. Steur, *Chaerte vande Vrye Heerlickheydt Warmond*’, p. 14, 25 [percelen B44, G8]; ELO, archiefnr. 512, inv.nr. 564, fol. 3r; inv.nrs. 565, 568).

⁸ ELO, Topografisch Historische Atlas, signatuur PV89001 (“Caerte vande vijsscherije genaemt De Maeren poelen” door Sijmon Fransz. van Merwen, 1586).

⁹ Landschapsbeheer Nederland, Leestekens van het landschap, (URL: <https://www.leestekensvanhetlandschap.nl/zandvaart>, bezocht op 2.8.2018).

¹⁰ ELO, archiefnr. 503, inv.nr. 1130, fol. 67.

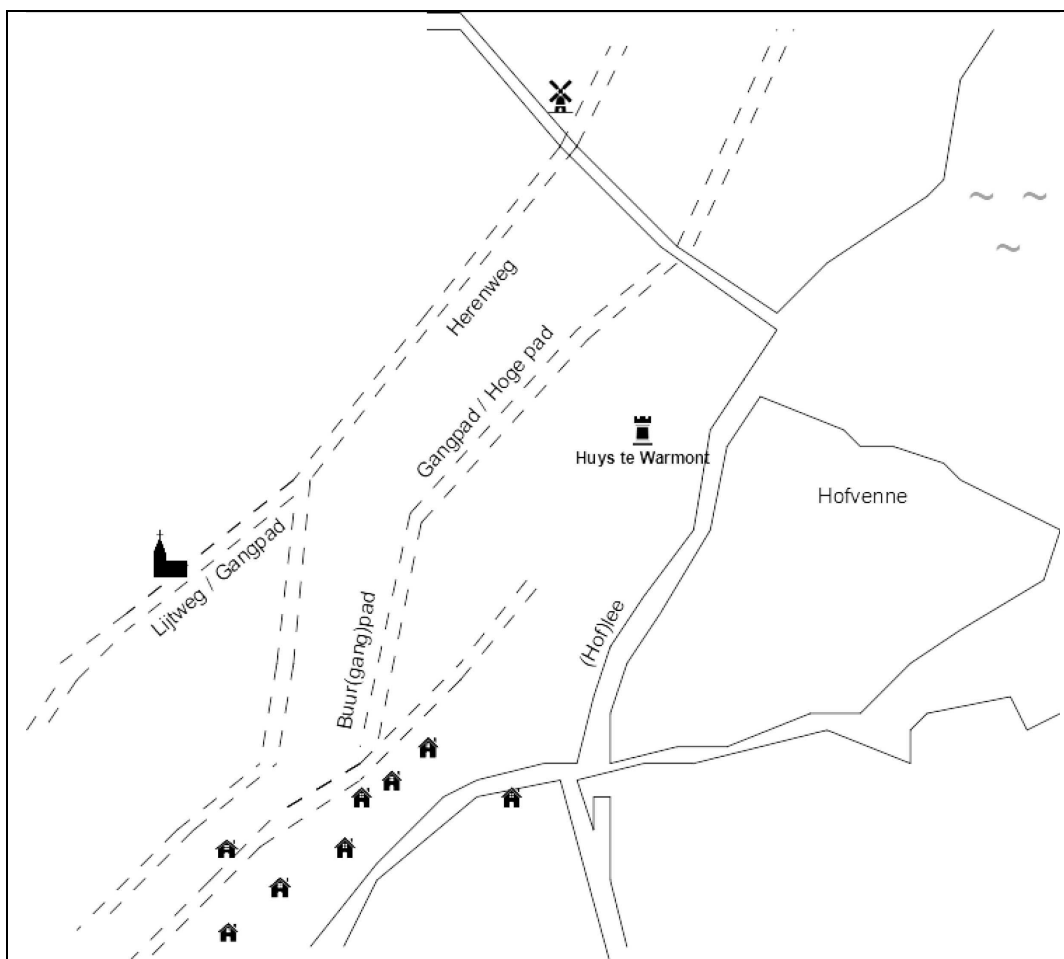
¹¹ ELO, archiefnr. 512, inv.nr. 300.

¹² ELO, archiefnr. 1455, inv.nr. 201, d.d. 1749-1751.

Naast Warmonderbroek vindt men het veengebied ook vermeld als “*broec van Warmonde*”. Incidenteel werd laatstgenoemde benaming ook gebruikt voor de laaggelegen en venige strandvlakte ten westen van de Warmondergeest (zie lemma **Burchveld**).

Wegen en paden

De belangrijkste Warmondse wegen (zoals de **Herenweg**, de **Dorpsstraat** of de **Oude Dam**) zijn in het boek ‘*tlant te Warekunde*’ reeds beschreven en veel van wat in die publicatie wordt gemeld, wordt in dit nieuwe toponiemenoverzicht bevestigd. Toch hebben we soms ook te maken met voortschrijdend inzicht, waardoor sommige conclusies zijn komen te vervallen: dat geldt voor het **Hoge Pad**, dat we lange tijd als de voorganger van de huidige Burgemeester Ketelaarstraat zagen. Inmiddels weten we dat dit Hoge Pad een verdwenen voetpad was, dat zich ongeveer bij de overgang Dorpsstraat/Burgemeester Ketelaarstraat juist van de Dorpsstraat/Burgemeester Ketelaarstraat afsplitste, en min of meer parallel met de Herenweg verder noordelijk liep. Het Hoge Pad moet een belangrijke functie hebben vervuld, want het liep langs de voordeuren van alle boerderijen ten noorden van de dorpskern. Toch is dit pad in de 17de eeuw definitief in onbruik geraakt.

Loop van de wegen en paden rondom het Huys te Warmont, naar de nieuwste inzichten. Belangrijk nieuw inzicht ten opzichte van wat het boek ‘*tlant te Warekunde*’ heeft gebracht, is de loop van het ‘Hoge Pad’. Het werd aanvankelijk aangezien voor de voorganger van de Burgemeester Ketelaarstraat, maar nu is duidelijk dat het ‘Hoge Pad’ een pad was dat aan de Dorpsstraat ontsproot en parallel met de Herenweg naar het noorden liep. Het pad lijkt in de 17de eeuw definitief te zijn opgeheven.

Warmond kende nog meer paden, die ook uit het landschap verdwenen zijn. Zo worden in vroegmoderne bronnen ook enige 'dreven' genoemd, dit wil zeggen paden waarover het vee gedreven werd op weg naar de weilanden (zie lemma **Dreef**).

Naast de dreven kende het dorp ook paden die met de akkerbouw samenhangen. Langs de westzijde van de Herenweg lagen in de late middeleeuwen talloze akkers waarop rogge en gerst groeiden. Om ongehinderd door de akkers heen te kunnen lopen, waren paden aangelegd en deze vindt men steeds als 'stegen' genoemd (zie lemmata **Sint Anthonissteeg**, **Broeksteeg/Kerksteeg**, **Burensteeg/Doelsteeg**). Het zullen soms best brede paden zijn geweest, want in 1612 wordt gesproken over een steeg waar "*wagen, paerden*" en "*koeyen*" overheen gingen.¹³

De akkercomplexen vormden vanwege hun ligging op de top van de strandwal een noord-zuid-georiënteerde lappendeken. De stegen die de akkers doorkruisten (om het dorp in het oosten te verbinden met de weilanden in het westen) waren juist oost-west-georiënteerd. Andere paden op de strandwal, die misschien niet door akkers liepen, maar ook wel oost-west-georiënteerd waren en toegang tot de een of andere woning gaven, werden eveneens stegen genoemd (zie lemmata **Monnikensteeg**, **Simon van Gagelberch-steeg** en **Herensteeg**).

Stegen liepen doorgaans niet op een perceel, maar eerder tussen percelen in, wat kan verklaren dat bijv. de Kerksteeg en de Monnikensteeg ook voorkomen als **Kerklaan** en **Monnikenlaan**. Lanen waren in Holland onder meer wegen die als kavelscheidingen aangelegd waren.¹⁴

Boeiend is ook de overgang van pad- en weg-namen naar straat-namen. Zo vindt men de oude **Herenweg** vanaf de 15de eeuw met regelmaat vermeld als **Herenstraat**. Bij de middeleeuwse Dorpsstraat – toen **Buurpad** geheten – vond deze overgang ook plaats, zodat men de Dorpsstraat vanaf de 16de eeuw onder meer als **Buurstraat** vermeld vindt. In het geval van de Herenweg duidt de naamsverandering heel waarschijnlijk op het toepassen van de een of andere vorm van bestrating: op deze wagenweg, waarop wielen in fijn zand of anders in het regenseizoen in de modder konden vastlopen, zou zo'n bestrating zonder meer van pas gekomen zijn. In het geval van de Dorpsstraat is het benoemingsmotief inmiddels onweerlegbaar bewezen, daar het oude Buurpad reeds kort vóór 1700 naast Buurstraat ook expliciet **Stenenpad** werd genoemd.

Rechts een paar dammetjes aan de Leede op een kaart uit 1746.
Boven de Kerksteeg, die tussen de Leede en de dorpskerk liep.
[ELO, prentverzameling, PV70295_8]

De nog altijd bestaande en vooral ook zeer karakteristieke Warmondse 'dammetjes' (de parallelle straatjes in de dorpskern) vond ik in middeleeuwse bronnen niet vermeld. Althans niet onder de naam "*dam*", want onder andere namen vindt men ze soms wel. Zoals de **Kerksteeg** (heden Burgemeester Nederburghlaan), die oorspronkelijk vanuit de Leede helemaal tot aan de dorpskerk liep, en waarvan het deel tussen Herenweg en Leede in 1444 "*kercwech*" werd genoemd.

De benaming "*dam*" duikt pas op in de 16de eeuw. De Warmondse

morgenboeken, grondregisters die in 1544 aanvangen, noemen dammen met regelmaat. Deze worden daarbij vaak als belendingen genoemd: de dammen waren namelijk toegangspaden, die

¹³ ELO, archiefnr. 512, inv.nr. 699.

¹⁴ Rentenaar, "De oudste stedelijke toponymie in het graafschap Holland", p. 66.

tussen de Herenweg en de Leede waren aangelegd langs de sloten die de boerderijerven van elkaar afscheidden (zie lemma **Dam**). Dat deze dammen – toegangspaden dus – dan pas worden genoemd, kan mogelijk komen doordat deze er eerder nog niet waren. In de late middeleeuwen bestond de dorpskern uit ruime boerderijerven, maar vanaf de 16de eeuw werden deze in hoog tempo opgesplitst om plaats te maken voor talloze perceeltjes met huizen en werkplaatsen van kleine ambachtslieden.¹⁵ Pas toen zal men de behoefte hebben gevoeld om paden aan te leggen, langs de steeds dichter wordende bebouwing, om toegang te krijgen tot de minder bereikbare, achterliggende erven. Het lag voor de hand om deze dammen/paden langs de sloten aan te leggen (zoals op de kaart van J. Dou te zien is), zodat men niet dwars door andermans erf hoefde te lopen. Toen de sloten in latere tijd werden gedempt, waardoor de erlangs gelegen paden als volwaardige straten de ruimte konden innemen, bleef de dam-benaming vaak gehandhaafd. Zoals bekend heten deze aldus ontstane straten in Warmond nog altijd ‘dammetjes’.

Wateren

De namen van wateren behoren tot de oudste overgeleverde namen. De rol die waterwegen al heel vroeg voor het verkeer speelden, verklaart dat ongetwijfeld ten dele. In deze categorie hoort natuurlijk de **Leede** (al vermeld in 1291). Daarnaast moet worden bedacht dat het water van oudsher eigendom van de graaf was (vrijwel al het water in Warmond werd ‘s **Graven water** genoemd) of van de lokale heer, en dat dezen daar geld aan verdienden. In tegenstelling tot de landerijen, heeft men wateren nooit hoeven ‘ontginnen’: water viel onmiddellijk te exploiteren, vooral als viswater. Men vindt wateren dan ook al vroeg vermeld in het kader van grafelijke transacties e.d. Vroege voorbeelden zijn de **Abtspoel** (12de eeuw), de **Wedde** en de **Holle Mare** (13de eeuw).

Sommige namen van wateren verbazen, omdat die qua karakter volstrekt niet passen bij de wateren zoals we die tegenwoordig kennen. De doorgang tussen Kooipolder en Tuinder- en Kogjespolder, tegenwoordig toch ruim 100 meter breed, heette in de 16de eeuw nog de **Diepe Sloot**. Iets noordelijker werd de doorgang tussen Kooipolder en het eilandje Faljeril, heden ook ruim 100 meter breed, in de 16de eeuw de **Dijksloot** genoemd. Zulke namen suggereren dat het water behoorlijk in volume is toegenomen. Deze wateren zouden we in hun huidige staat immers zeker geen ‘sloten’ noemen.

Voor de stelling dat de **Diepe Sloot** oorspronkelijk inderdaad geen breed vaarwater, maar echt een sloot was, is nog meer steun te vinden. In de beide polders die de Diepe Sloot van elkaar scheidt, loopt namelijk een **Norremeersloot**, en beide exemplaren lopen aardig in elkaars verlengde, alsof de twee Norremeersloten ooit één-en-dezelfde sloot zijn geweest. Daardoor lijkt het er erg op, dat de Kooipolder en de Tuinder- en Kogjespolder ooit aan elkaar vast zaten,¹⁶ totdat de Diepe Sloot uitgroeide tot het brede vaarwater dat we heden ten dage kennen.

Op het water werd uiteraard gevestigd. We kennen in Warmond meerdere landerijen waarvan de naam daaraan herinnert. Zo was het **Peuerhoutje**, gelegen aan de Zwanburgersloot, mogelijk een plek waar gevestigd werd met een peur, of anders met elger, wat ‘peueren’ werd genoemd. Een ander voorbeeld zijn de **Takken**, een stel landerijen aan de Zijl aan de noordoostzijde van de Zwanburgerpolder. De naam van deze landerijen herinnert aan de bijzondere visteknik. Men legde takkenbossen naast een stuk land in het water op een plaats waar de vis graag kwam; de vis nestelde daarin en was zo makkelijk te vangen.

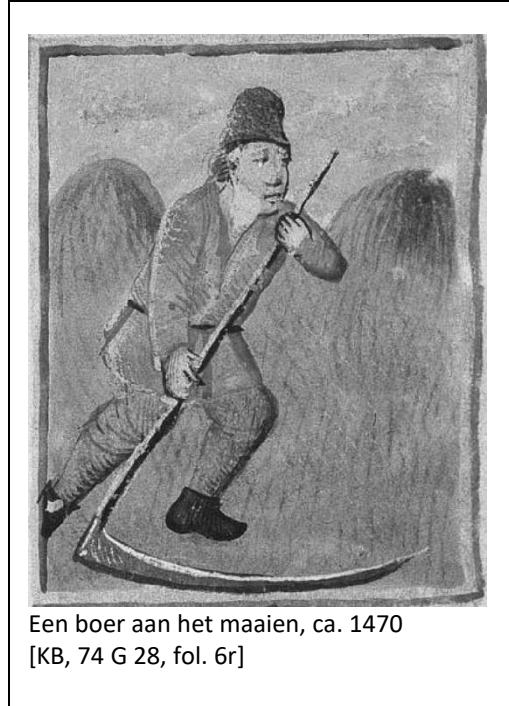
¹⁵ Hans Endhoven, die de Warmondse protocollen uit de 16de en 17de eeuw grondig bestudeerde, spreekt van de ‘verkamering’ van de dorpskern van Warmond.

¹⁶ De gekke vorm van perceel M11 (op de kaart van J. Dou) in de Kooipolder laat duidelijk zien dat het water het polderland flink heeft aangevreten.

Bij hevige storm zorgden de opzwevende golven van het water langzaam maar zeker voor landafslag. Meestal komen we dat slechts te weten, doordat de documenten die landerijen aan het water vermelden, na verloop van tijd steeds kleiner wordende oppervlaktes noemen,¹⁷ en anders ook spreken van “*dat verlies*” of “*die sleet van wateren*”.¹⁸ Maar soms blijkt de onstuimigheid van het water ook expliciet uit de toponymie, zoals bij de **Ruige hoorn**, een veld aan de noordzijde van de Lakerpolder dat tussen 1399 en 1667 voor een groot deel wegspoelde.

Velden genoemd naar personen

Landerijen werden ook genoemd naar personen. Men vindt bijvoorbeeld landerijen die, al heel vroeg, heetten naar personen die we verder niet kennen uit de bronnen. Zoals de **Godevaardsvenne** en de **Burchardshoorn**, waarin de voornamen Godevaard en Burchardus te herkennen zijn. Toen deze voornamen halverwege de 14de eeuw werden opgetekend, waren ze waarschijnlijk al oudheden op zich: tussen alle toen nog levende Warmonders die de bronnen noemen, komen we Godevaard of Burchardus niet tegen. Wie weet waren zij de vroegere eigenaren of pachters van de naar hen genoemde landerijen, vergeten Warmonders uit de hoge middeleeuwen misschien? Dat dit niet zomaar een speculatie is, bewijst de **Goswijnvenne**, een stuk land vernoemd naar ene Goswijn: inderdaad wordt in de 13de eeuw een Warmonder genoemd die zo heette.¹⁹ Even fascinerend is de **Kromme Hendrikamp**. Wellicht stond deze Hendrik zo bekend omdat hij vanwege zijn leeftijd altijd krom liep. Als zodanig was hij in zijn dagen wellicht een opvallende verschijning in en rond het dorp.

Sommige landerijen dragen de naam van de pachter of eigenaar op het moment dat het toponiem werd opgetekend. Zoals de **Simon van Gagelberch-steeg**, een pad bij de middeleeuwse woning van de laagadelijke familie Gagelberch bij de kruising van de Dinsdagse wetering en de Herenweg/Oosteinde. Of zoals het **Willem Dukersland** en de **Jan Dukersvenne**, twee namen voor één en hetzelfde stukje land aan de oostelijke oever van de Leede (waar nu Koudenhoorn ligt), dat in de 15de eeuw inderdaad door genoemde heren werd gepacht.

Als juridisch (zogenaamd) onbekwaam geachte wezens komen vrouwen in de bronnen weinig voor en ook in de toponiemen wordt hun weinig ruimte gegund. Toch komen ze ook in Warmond enkele keren voor. Het gaat dan vaak om adellijke dames, zoals de namen **Jonkvrouwe Ide-ven**, **Ver Clemensveld** en **Ver Janskamp** laten zien (‘ver’ betekende ‘vrouw’,²⁰ oorspronkelijk vooral voor adellijke dames). Soms wordt een vrouw genoemd van wie we geheel niet weten wie zij was, zoals in het geval van de **Anne Joppen sloot** of de **Heilenmorgen**.

¹⁷ Zie Fannee, *Atlas van Laattmiddeleeuws Warmond*, Sectie R, De Tuinder- en Kogjespolder; Sectie V, De Zweilandpolder, Middenstuk.

¹⁸ NA, archiefnr. 3.22.01.01, Handschriften, inv.nr. 333, charter 1007, d.d. 20 april 1460; ELO, archiefnr. 512, inv.nr. 32, charter 239, d.d. 9 mei 1509 (transcriptie A. de Hamer). Vergelijk: MNW, artikel ‘slete’ (INT).

¹⁹ Kort, “Repertorium op de grafelijke lenen in Rijnland” [leen 406]; Muller, “Het Oude Register van Graaf Florens”, p. 195 [nr. 74].

²⁰ MNW, artikel ‘ver II’ (INT).

Hoe dan ook, landerijen genoemd naar personen kwamen veel voor, zoals deze lijst Warmondse toponiemen laat zien: **Jaap Vossenland**, **Jacob Rikenkamp**, **Klaas Hennen Poeltje**, **Koenraadskamp**, **Lange Neeltje morgen**, **Pietershoorn**, **Remmersvenne**, **Strevelandshoorn**, **Strevelandstakken**, **Willemskamp**, enz.

Planten en culturen

Heel wat veldnamen herinneren aan de gewassen die daar ooit te vinden waren. Het **Liesveld**, dat al in de 14de eeuw aan de oostelijke oever van de Leede tegenover kasteel Oud Teylingen/Lockhorst wordt genoemd, maakt duidelijk dat daar toen een weinig gewaardeerde grassoort groeide. In de hoek van de Grote Sloot en de Diepe Lee (waar tegenwoordig Koudenhoorn ligt) worden in de 15de eeuw de **Dokken** genoemd, wat erop wijst dat planten als hoefblad, pestwortel, kliskruid, dille of wilde zuring daar veel voorkwamen. In de 16de eeuw groeiden in het moerasland bij de hofstad Endepoel dunne en hoge gewassen, wat ter plekke de naam **Biesewei** heeft opgeleverd.

De bronnen noemen ook verschillende boomgaarden, zoals de **Oude Boomgaard** en de **Kersenboomgaard**, beide rond 1500 onderdeel van het huidige bos van het Huys te Warmont, of de **Hazelaarboomgaard**, die niet veel later in de Hofpolder wordt vermeld. Vermoedelijk heette de **Bosvenne**, gelegen aan de noordzijde van de Dinsdagse wetering, ook naar het toenmalige kasteelbos. Opvallend is het voorkomen van de 17de-eeuwse **Elstakker** bij kasteel Oud Teylingen/Lockhorst, een stuk land beplant met elzen – dat melden de bronnen letterlijk – middenin de akkers aan de westzijde van de Herenweg.

Landerijen heetten uiteraard ook naar de producten van het land. Een prachtig voorbeeld vormt de **Haverkamp**, een veldnaam die vanaf de 16de eeuw in meerdere Warmondse polders voorkomt. In Warmond werd al in de 14de eeuw vlas verbouwd,²¹ en sommige toponiemen lijken een herinnering aan deze vlasteelt te dragen. De **Muzenaarskamp**, een veld aan de Zijl, dankt zijn naam aan 'muselhaer' wat vlashaar betekent, iets wat daar kennelijk kenmerkend voor het land was. In de Lakerpolder schijnt de **Nobbehoorn** eveneens naar de vlasteelt te verwijzen: 'nobbeling' was een benaming voor het grofste van het vlas, dat diende om er zakken van te maken. Het vlas werd in het dorp opgeslagen en daar verwerkt: aan het begin van de huidige Straat ter Leede stond in 1672 nog een "vlashuijs"²² en iets ten noorden van de huidige Dekkersgaard was rond 1700 een vlasoven te vinden.²³

Dieren

In een plattelandse nederzetting als Warmond waren veel dieren te vinden. Ook zij hebben hun sporen nagelaten in de toponymie.

Sommige dieren-veldnamen houden verband met de adellijke bevolking in Warmond. De **Duifhuisvenne**, gelegen aan de westzijde van het Warmondse kasteeltje Endepoel, wordt in de 14de eeuw vermeld als bezit van de kasteelheren. Dit veld moet een plek zijn geweest waar een duifhuis heeft gestaan. Het houden van duiven was voorbehouden aan de adel.²⁴ Dat gold ook voor het houden van zwanen. Men kan zich afvragen of de **Zwansmeer** en ook de daaraan gelegen **Zwanburgersloot**, een voortzetting van de langs het Huys te Warmont stromende Hofleede, geen verwijzingen naar de zwaandrift waren. De jacht, ook een exclusief adellijk recht, heeft in Warmond eveneens sporen nagelaten in de **Vinkenwerf**, ooit gelegen aan de noordwestzijde van huis

²¹ Hamaker, *De rekeningen der Grafelijkheid van Holland* - tweede deel, p. 20.

²² MBvW 1672, blz. 66.

²³ ELO, archiefnr. 512, inv.nr. 73, fol. 25 (aldaar staat ook "Fol. 41").

²⁴ Fannee, *tlant te Waremunde*, p. 107.

Oostergeest, waar de heren van Warmond hun vinkenhuis hadden. Misschien hoorde de **Vinkenhoorn**, gelegen in het oosten van Warmond, eveneens bij de vinkenjacht. Andere veldnamen kunnen erop duiden dat men op bepaalde plekken steeds dezelfde dieren aantrof. De **Hezikerkamp**, al in de 14de eeuw vermeld waar nu de Boterhuispolder ligt, zal een plek zijn geweest waar hazen vaak werden gezien. Het aan de Zijl liggende **Kraaienbos** en de nabij Oegstgeest liggende **Ganzenwei** zullen plekken zijn geweest waar genoemde vogels graag op afkwamen. De bij de Kaag liggende **Vogelskamp** was naar het schijnt ook zo'n plek.

Ten slotte verwijzen heel wat veldnamen naar het boerenbedrijf. In de middeleeuwen waren Warmondse boerderijen gemengde bedrijven, zodat namen van landerijen niet alleen naar akkerbouw maar ook naar veeteelt verwijzen. Overal in de graslanden ten oosten van de strandwal komt het vroegere vee in de vorm van koeien, varkens of schapen naar voren: in de Zwanburgerpolder en in de Veerpolder (**Vijf Koe-venne**, **Negen Koe-venne**, **Ossegras**, **Varkensschot**), in de Kooipolder (**Ossekamp**, **Schapekamp**), in het Lage Land en nabij het Kaageiland (**Koewaard**, **Kalfskamp**), maar soms ook op de strandwal (**Schapenwei**), en uiteraard ook in de strandvlakte nabij de grens met Oegstgeest en Sassenheim (**Osseveld**, **Ossewei**). Uiteraard stonden er ook paarden te grazen, zoals in de Klein Hemmeerpolder (**Rosvennetje**).

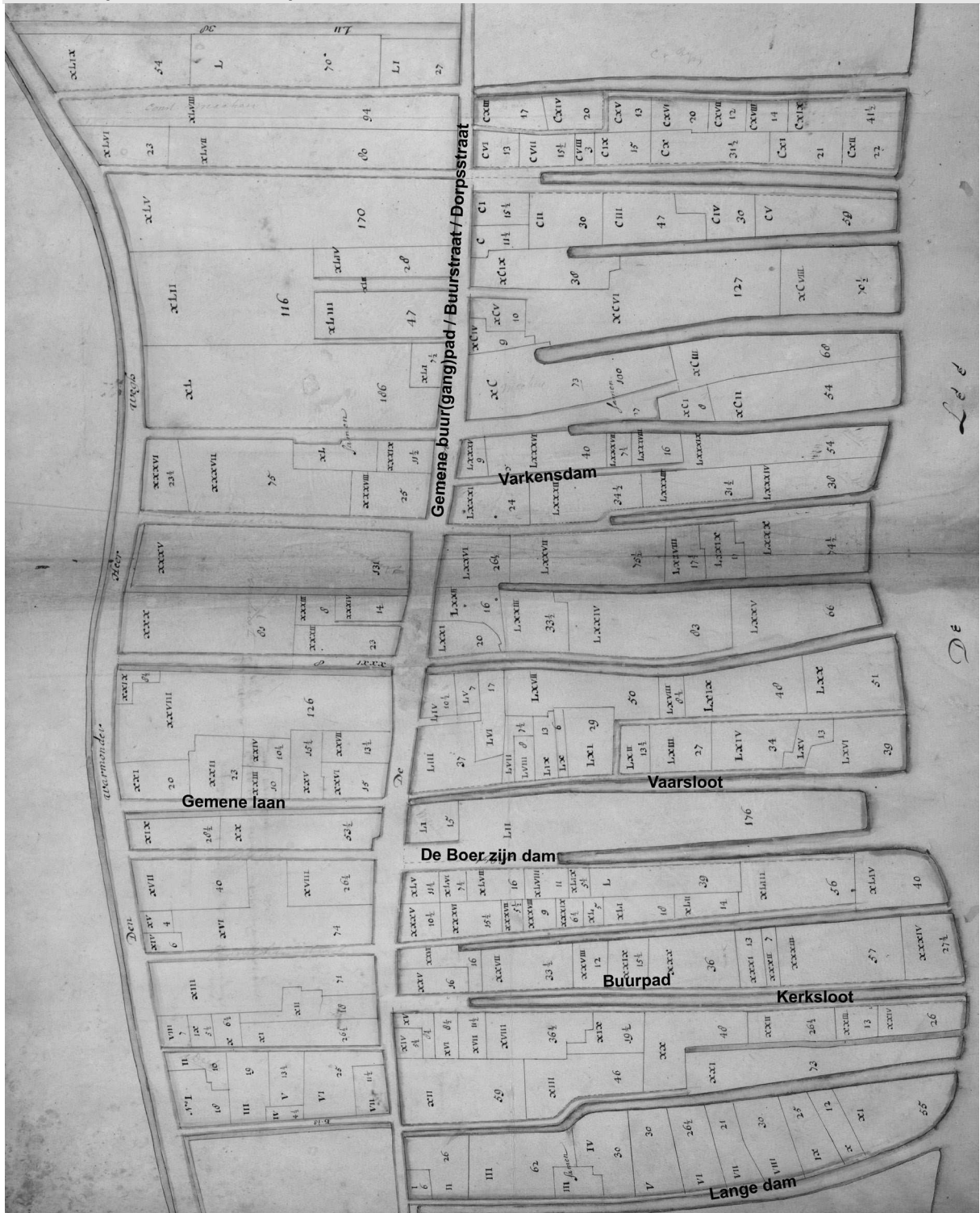
Locatie

Een bijzondere categorie binnen de toponiemen zijn veldnamen die iets over hun eigen locatie zeggen, en daarbij ook als telbare entiteiten werden gebruikt. Landerijen die aan de **Vliet** lagen (een water langs de westelijke flank van de strandwal) werden vaak **Vlietvenne** genoemd. Wanneer men daar twee velden bezat, zei men ook dat men 'twee Vlietvennen' in bezit had. Op dezelfde wijze werden velden bij de **Dieperpoel** vaak **Diepen** genoemd. Aan de kop van het Hemmeer waren ten slotte meerdere **Schranken** te vinden. Elk veld dat **Schrank** werd genoemd, lag daar of anders onmiddellijk in de buurt.

Herzienen

Tot slot, in deze studie (zoals in ieder andere die naar waarheid streeft) worden we geconfronteerd met het verschijnsel 'voortschrijdend inzicht'. We ontkomen er niet aan: als het onderzoek vordert, wordt het beeld scherper en moeten we conclusies die jaren eerder getrokken zijn, soms herzien of nuanceren. In ons geval betekent dit, dat de locatie van een handvol toponiemen verschilt van wat in '*tlant te Waremund*' (2014) werd gesteld. Onder de 'verhuisde' toponiemen vindt men met name de **Lage Aken**, de **Blanke Nes**, de **Doelsteeg**, het **Gang Pad**, de **Goswijnsvenne**, het **Hoge Pad**, de **Nauwe Laak**, de **Steenhoorn**, de **Takken/Strevelandstakken**, de **Viertel** en de **Zeven made**.

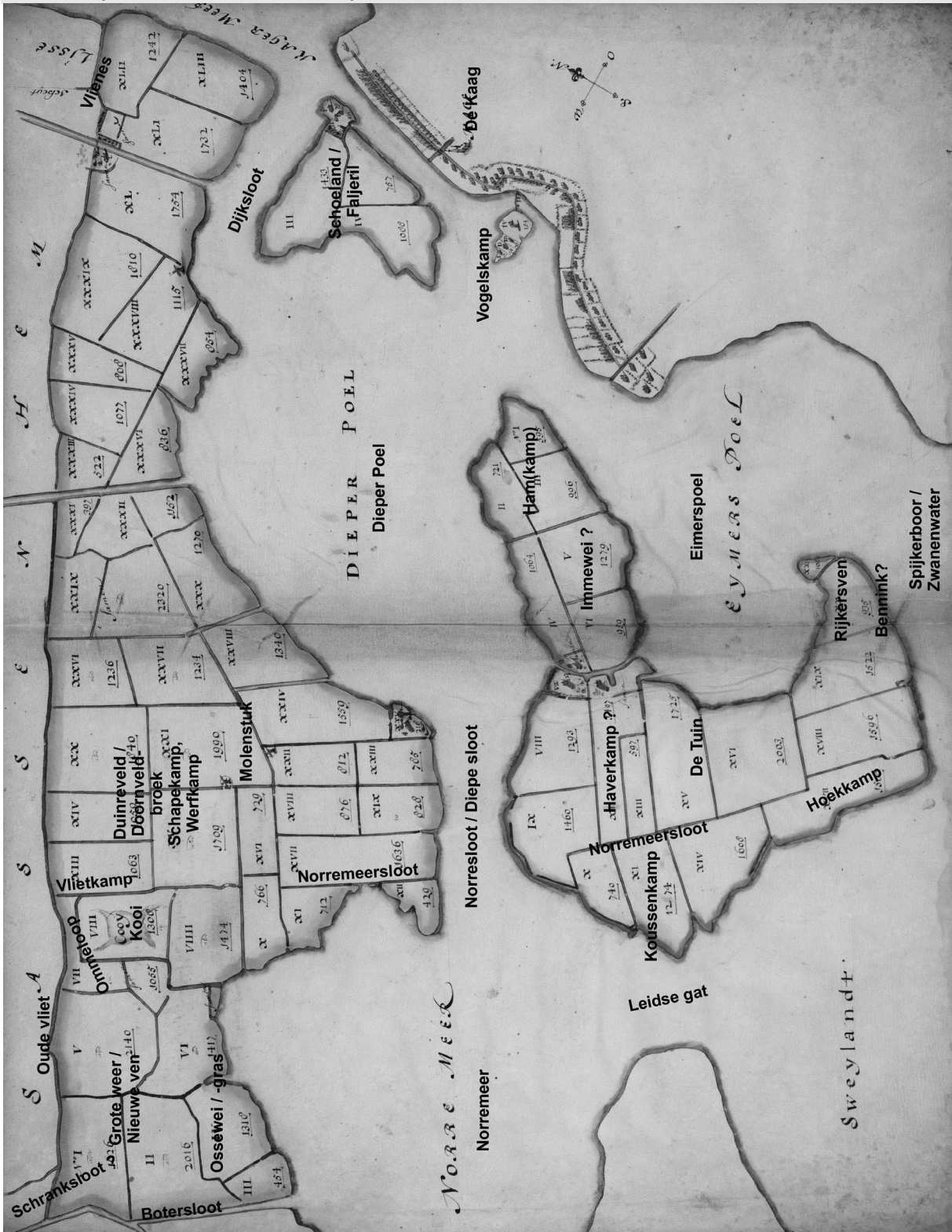
Kaart 2 (bonnen E en F)

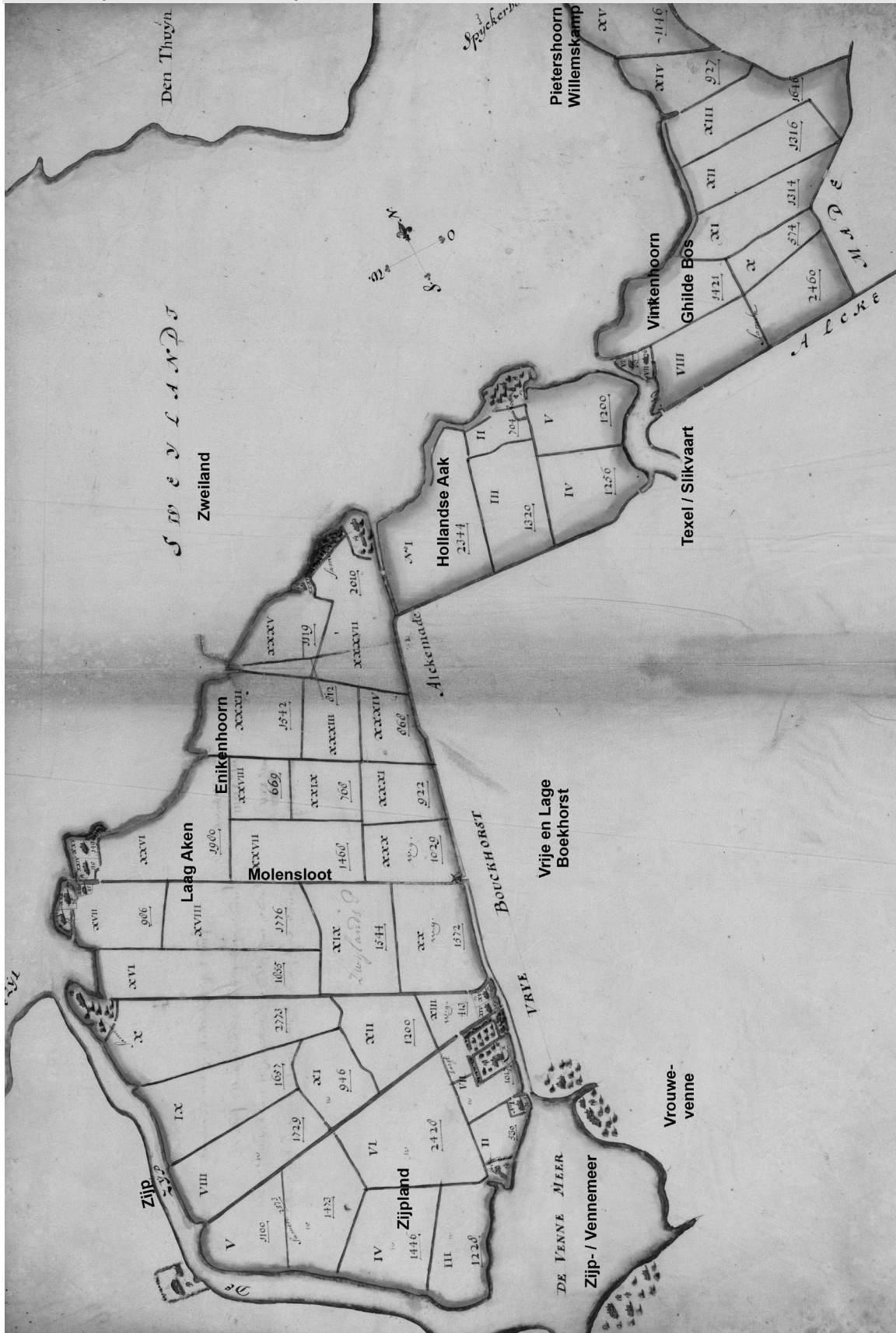
Kaart 3 (bonnen H, I, K en L)

Kaart 4 (bonnen M, R, S en T)

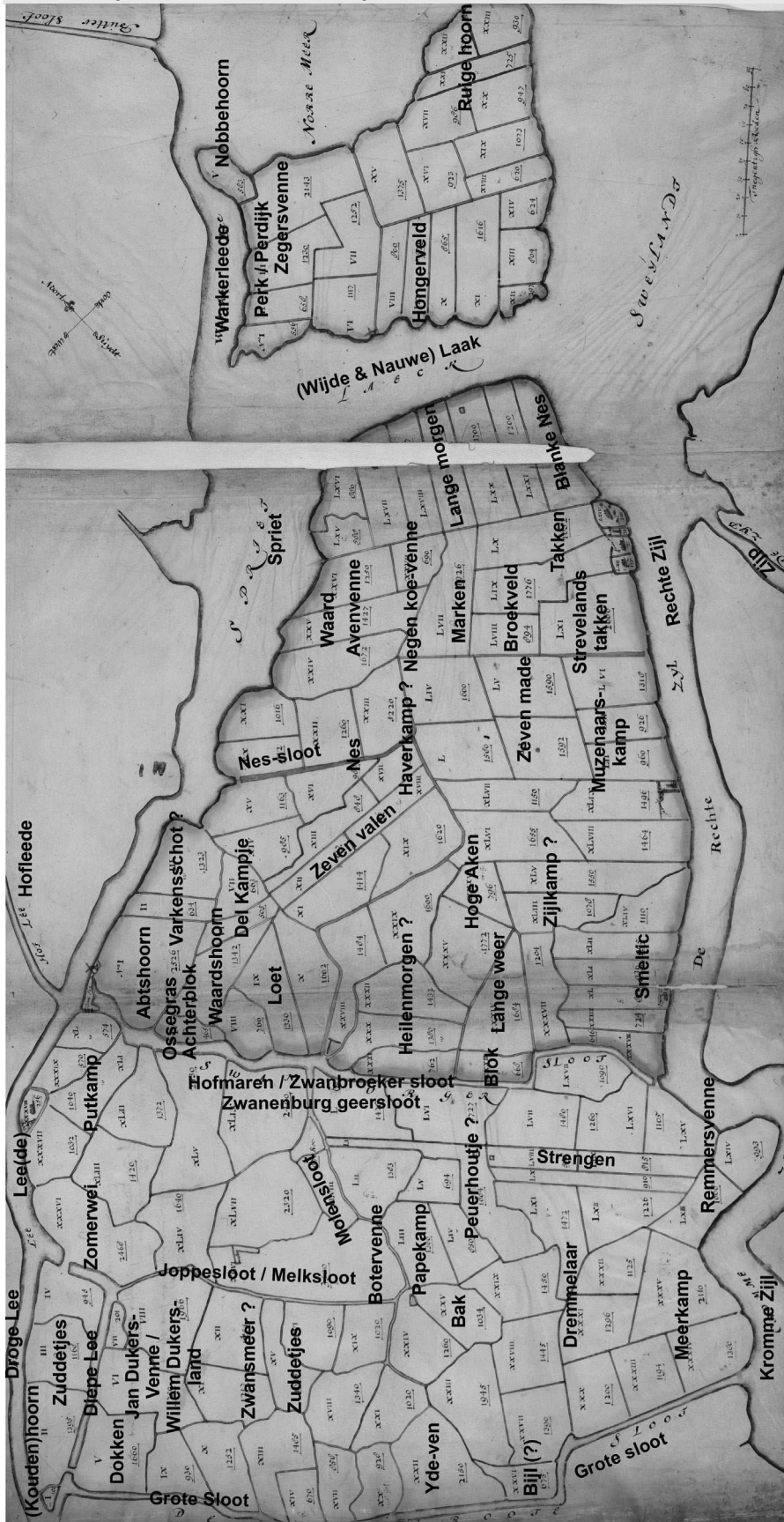
Kaart 5 (bonnen V en W)

Kaart 6 (bon U)

Kaart 7 (bonnen O, P en Q)

Kaart 8 (bon N)

